

ПАБОЧНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ – фармальна незалежныя кампаненты сказа, якія выражаюць адносіны таго, хто гаворыць, да зместу выказвання.

Пабочныя канструкцыі звязаны са сказам суадноснай сувяззю пераважна бяззлучнікавым спосабам (з дапамогай інтанацыі і парадку слоў), зрэдку – і пры дапамозе падпарадкавальных злучнікаў, якія ў такім выпадку выконваюць функцыю часціц: *Але да вясны, вядома, яшчэ далёка* (В. Дайліда); *Усё жыло, здавалася, чаканнем снегу* (І. Мележ); *А адукацыя ў нашай краіне, як усім вядома, – справа дзяржаўная* (Г. Бураўкін); *Спрэчкі, як тады здавалася, не ўмацоўвалі адносін.*

Пабочныя канструкцыі могуць адносіцца:

- 1) да ўсяго сказа ў цэлым (тады размяшчаюцца ў пачатку або ў канцы сказа): *Мабыць, літаратура, таксама як жыццё і прырода, не церпіць пустаты* (В. Быкаў); *У лесе было холадна, аднак* (Б. Мікуліч); *Гэтага мала, аднак* (Я. Брыль);
- 2) да асобных членаў сказа (тады размяшчаюцца побач з імі): *Адзін з іх [хлопцаў], пэўна, дзеля жарту, схпіўшыся за раскалыханую галіну, павіс на рабіне* (В. Адамчык); *Лета было гарачае і, здавалася, доўгае* (І. Гіганнікаў);
- 3) да ўстаўных канструкцый: *З гэтага можна заключыць, што продкам нашым – вядома, калі яны не былі лежні, гультай, абібоц, – галадаць не даводзілася* (Б. Сачанка).

Паводле структуры сярод пабочных канструкцый вылучаюць:

- 1) пабочныя словы, якія фармальна могуць суадносіцца з прыслоўямі, дзеясловамі, назоўнікамі ўскосных склонаў з прыназоўнікамі і без іх: *Першае месца ў гэтым народным мастацтве [ткацтве] займае бясспрэчна, Случчына* (Н. Камсюк); *Можна, гадоў сорак назад усцяж бязькаціцкай дарогі раскашаваліся таўшчэзныя, высозныя, калматыя ў вяршынях бярозы* (С. Кухараў); *Зіма лютуе, злуецца, відаць, не хоча ўступіць месца вясне* (В. Дайліда); *Словам, працы было многа; А тут, на ішчасце, і нашы падаспелі;*
- 2) пабочныя спалучэнні слоў, якія ўтвораны з двух і больш знамянальных слоў, а таксама са спалучэнняў пабочных слоў з прыслоўямі, часціцамі, злучнікамі: *Згодна з народнымі ўяўленнямі, прыгажосць жанчыны заўсёды атаясамлівалася не толькі са знешнім выглядам, але і з яе працавітасцю, умельствам, густам* (М. Раманюк); *У “Новай зямлі” пэзіяй стала, уласна кажучы, сама проза жыцця, проза іштодзённага слянскага працоўнага быту* (А. Адамовіч); *Наколькі вядома, Беларусь славіцца сваімі рэкамі і азёрамі; З гэтай гары, і сапраўды, далёка відаць; У лесе як да грэх, хутка сцімнела;*
- 3) пабочныя сказы (двухсастаўныя, аднасастаўныя): *Палякі, прыкмеціў Апейка, трымаўся купкамі, каля мястэчка, у засценку* (І. Мележ); *Як паказалі даследаванні, Вільня была заснавана крывічамі* (М. Ермаловіч); *Прызнацца на праўдзе, у нас дух займала пры думцы ад блізкасці паляўнічага ішчасця* (І. Гурскі); *Наогул, мне здаецца, чалавек у сваіх адкрыццях часта ішоў ад казак* (Я. Сіпакоў).

Значэнне і функцыі пабочных канструкцый. Паводле значэння і функцыі пабочныя канструкцыі падзяляюцца на:

пабочна-мадальныя (абазначаюць ступень верагоднасці, выражаюць пэўнасць або няпэўнасць паведамлення: *безумоўна, вядома, праўда, несумненна, магчыма, здаецца, зразумела, бясспрэчна, можна, напэўна, відаць і інш.*): *Таму беларускае адзенне было і застаецца, бясспрэчна, сапраўдным мастацтвам* (М. Раманюк); *Некаторыя балоты, праўда, цягнуцца на дзясяткі кіламетраў* (У. Караткевіч); *Здаецца, у полі і ля ракі скрозь было пуста* (В. Быкаў); *Шаша, вядома, не ідзе ні ў якае параўнанне з былым старым трактам* (І. Грамовіч);

пабочна-абягульняльныя (абазначаюць звычайнасць выказанай думкі, выражаюць ступень частотнасці фактаў, падзей: *здараецца, часам здараецца,*

бывала, як заўсёды, як правіла, як бывае, як звычайна бывае і інш.): *Бывае, унадзіцца ў сады моцны вецер* (Я. Сіпакоў); *У сакавіку, здараецца, ноччу ідзе дождж* (М. Стральцоў); *Як правіла, свае людзі рэдка ў кім памыляюцца* (Б. Сачанка); *Надышла вясна, і, як заўсёды, прыляцелі буслы;*

пабочна-кантактныя (абазначаюць зварот да суб'екта, выражаюць адносіны гаворачай асобы да слухача, чытача: *разумеецца, ведаецца, прызнацца, кажучы проста, заўважце, прыміце пад увагу, уявіце сабе і інш.): Як бачыце, амаль у кожнай беларускай вёсцы ёсць што паглядзець* (У. Караткевіч); *Але, шчыра прызнаюся, мы яго [дзед] добра-такі пабойваліся* (А. Дзятлаў); *Па праўдзе кажучы, для яе [Алены Іванаўны] гэта не мела асаблівага значэння* (К. Папкоўскі); *Чаму, скажыце, рэкі, народжаныя на адной і той жа зямлі, ... пачынаюць плыніць у розных кірунках* (К. Кірэнка); – *А ў класе гэтым, ведаецца, ёсць дурасліўцы* (А. Пальчэўскі);

пабочна-аўтарскія (абазначаюць крыніцу паведамлення, служаць для выражэння прыналежнасці выказанай думкі: *па-мойму, на ваш погляд, на думку аўтара, як кажуць, як вядома і інш.): Напалеон, як гаворыць легенда, гатоў быў на далоні прынесці яго [касцёл святой Анны] у Парыж* (Т. Качанкоўскі); *Вясна, кажучы, прыгожая ўсюды: і ў полі, і ў лесе, і ў горадзе* (Я. Брыль); *На цагляную [школу] у сельсавета не хапае, як кажэ дзядзька Скок, дзевяць граўняў да рубля* (І. Сяркоў); *А мне яшчэ, памятаю, хацелася знайсці ў расшчэпе скалы сцяблінку багуну* (М. Стральцоў);

пабочна-злучальныя (абазначаюць паслядоўнасць думак, выражаюць лагічныя сувязі паміж думкамі, прыёмы і спосабы фарміравання думак: *такім чынам, напершае, па-другое, адным словам, напрыклад, аднак, у прыватнасці і інш.): З дубу гнупі абады, палазы, рабілі бочачкі, гадзінкі, дзежкі – адным словам, усё, што павінна доўга служыць чалавеку* (Я. Пархута); *Ручнікі, напрыклад, з багата ўпрыгожанымі канцамі прымяняліся толькі ў дэкаратыўных мэтах* (Н. Камсюк); *Словам, у людзей шмат клопотаў* (Б. Сачанка);

пабочна-эмацыйныя (абазначаюць эмацыйную ацэнку фактаў рэчаіснасці, выражаюць пачуццёвую рэакцыю таго, хто гаворыць, на паведамленне: *на жаль, на шчасце, як на бяду, як на зло, дзіўная справа, што дзіўна і інш.): Але памяць чалавека, на жаль, абмежаваная ў сваіх магчымасцях* (В. Быкаў); *Але ўсе гэтыя сумненні, на шчасце, хутка развеяліся* (А. Кулакоўскі); *Я з дарагой душой быў бы рад дапамагчы, але, як на зло, у штодзённай мітусні і клопаце забываўся на просьбу старэй* (Б. Сачанка); *Што дзіўна, шырыня вады бывае там трыццаць і болей кіламетраў* (У. Караткевіч);

пабочна-ацэначныя (абазначаюць агульную ацэнку паведамлення, выражаюць меру значнасці падзей, фактаў рэчаіснасці: *самае галоўнае, галоўнае, меншае, самае меншае, без перабольшання і інш.): Сход, самае галоўнае, пачынаецца роўна ў восем; Галоўнае ж, аперацыя яшчэ больш здружыла калектыў* (А. Кулакоўскі).

Адрозненне пабочных канструкцый ад членаў сказа. Ёсць пэўная група слоў (*аднак, канечне, напэўна, пэўна, нарэшце, зрэшты, урэшце, праўда, сапраўды*), якія ў сказе могуць быць пабочнымі кампанентамі, членамі сказа (выражанымі прыслоўямі), часціцамі, злучнікамі:

№	Слова	Функцыя	Умовы	Ілюстрацыя
1	аднак	пабочнае слова	калі знаходзіцца ў сярэдзіне і ў канцы сказа	<i>Вы, аднак, не забудзьце пра абяцанае; Не ўсё яшчэ страчана, аднак; Лес, аднак, не падводзіць</i>

				(І. Навуменка); <i>Перамены, аднак, не засланяюць былога, да болю знаёмага</i> (І. Навуменка).
		супраціўны злучнік	калі звязвае аднародныя члены сказа або часткі складаназлучанага сказа	<i>Ён многа працуе, аднак не стамляецца; Дажджу няма, аднак ён хутка пойдзе.</i>
2	<i>канечне</i>	пабочнае слова	калі ўжываецца са значэннем “само сабой зразумела, без сумнення”	<i>Ганна, канечне, нічога не бачыла.</i>
		прыслоўе	калі абазначае “абавязкова, што б ні здарылася”	<i>Алена канечне паедзе ў вёску.</i>
		часціца	калі абазначае “так, вядома”	<i>Ці будзеце снедаць? – Канечне!</i>
3	<i>напэўна</i>	пабочнае слова	калі абазначае “мабыць хутчэй за ўсё”	<i>Напэўна, тут адначывалі турысты.</i>
		прыслоўе	калі мае значэнне “беспамылкова, з разлікам, без рызыкі”	<i>У гэтай сітуацыі нам трэба дзейнічаць напэўна.</i>
4	<i>пэўна</i>	пабочнае слова	калі абазначае “відаць, мабыць”	<i>Перапынку сёння, пэўна, не будзе.</i>
		прыслоўе	калі мае значэнне “надзеіна, абавязкова, дакладна”	<i>Пасяджэнне адбудзецца пэўна.</i>
5	<i>нарэшце</i>	пабочнае слова	калі паказвае на завяршэнне дзеяння, з’явы, на выражэнне крайняй ступені незадавальнення або падкрэслівае што-небудзь	<i>Нарэшце, спектакль закончыўся; Сціхніце вы, нарэшце; Плотка, нарэшце, заўважыла крошку (Я. Брыль).</i>
		прыслоўе	калі мае значэнне “пасля ўсяго, напаследак”	<i>Нарэшце мы здагадаліся зазірнуць у слоўнік; Нарэшце ў кузаў машыны лінулася і густа зашумела тугая і цёплая рака першага сёлетняга зерня! (Я. Сіпакоў).</i>
6	<i>зрэшты</i>	пабочнае слова	калі паказвае на нерашучасць пры выказванні	<i>Усе мы, зрэшты, вельмі хваляваліся; Зрэшты, не будзем вельмі суровыя і з буркунамі (А. Карпюк).</i>
		супраціўны злучнік	калі мае значэнне “аднак”	<i>Твор цікавы, зрэшты не ва ўсіх месцах.</i>
7	<i>урэшце</i>	пабочнае слова	калі паказвае на завяршэнне дзеяння, з’явы, на выражэнне крайняй ступені незадавальнення або падкрэслівае што-небудзь	<i>Мы, урэшце, дапісалі працу; Адгукніся ты, урэшце; Урэшце, ён – мой сябар.</i>

		прислоўе	калі мае абазначае “пасля ўсяго, напаследак”	<i>Урэшце паказаўся дырэктар.</i>
		далучальны злучнік функцыі злучніка) (у	у значэнні “ды і”	<i>Гук цішэў, слабеў, урэшце знік зусім.</i>
8	<i>праўда</i>	пабочнае слова	калі абазначае “на самай справе”	<i>Я, праўда, хутка забыла пра гэтае здарэнне.</i>
		уступальны злучнік	у значэнні “хоць”	<i>Сенакос добры, праўда знаходзіцца далекавата.</i>
9	<i>сапраўды</i>	пабочнае слова	калі мае значэнне “на самай справе”	<i>Сапраўды, чаму б нам не ўбачыцца?</i>
		прислоўе	калі падкрэслівае ступень праўдзівасці, мае значэнне “надзвычай”	<i>Я прайшоў паміж калон следам за лесніком і апынуўся ў сапраўды невычайнай зале (В. Карамзаў); Наталля сапраўды часта спазнялася.</i>
		часціца	калі абазначае сцвярджанне	<i>Няўжо вы так думаеце? – Сапраўды.</i>

Важную ролю пры вызначэнні функцыі слова ў сказе мае інтанацыя. Слова, якія з’яўляюцца пабочнымі, выдзяляюцца паўзамі, вымаўляюцца адасоблена. Слова, якія не з’яўляюцца пабочнымі, вымаўляюцца адным паўкам з тымі словамі, да якіх адносяцца і якія ўзмацняюць.

М.С.Ржавуцкая